

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה מ: גדרי הפסק בברכות הנהנין (8):

בירך על פרי ונפל מידו

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה מ: גדרי הפסק בברכות הנהנין (8): בירך על פרי ונפל מידו

*

רקע

בסוגיות הקודמות עסקנו בגדרי הפסקה בברכות הנהנין. כדי להשלים את הדיון נעסוק בדין שמקורו בירושלמי - אם אדם שבירך על פרי ונפל מידו צריך לחזור ולברך על פרי אחר.

מקורות

- א. ירושלמי פ"ו ה"א [מג:], "ר' זריקן אמר ר"ז בעי אהן דנסב... שלא להזכיר שם שמים לבטלה"
- ב. תלמידי רבינו יונה כז: ד"ה ובירושלמי
רא"ש סי' כ, "... ולא יהא מזכיר שם שמים לבטלה"
אבודרהם הל' ברכות השער הראשון ד"ה כתב בעל מנהגות, "גרסינן התם... עלויה ע"כ"
רמב"ם הל' ברכות פ"ד ה"י, והגהות מיימוניות אות ז
ג. שו"ע סי' ר"ו סע' ו, ומשנה ברורה

ירושלמי פ"ו ה"א, "רבי זריקן אמר ר"ז... שם שמים לבטלה"¹
רבי זריקן אמר רבי זעורא בעי אהן דנסב תורמוסא ומברך עליו ונפל מיניה מהו מברכה עליו זמן תניינות, מה בינו לבין אמת המים, אמרין תמן לכך כוין דעתו מתחילה ברם הכא לא לכך כוין דעתו מתחילה. תני רבי חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס. אמר רבי חייא בר ווא הדא אמרה אהן דנסב עיגולא [י"ג: פוגלא] ומברך עליו והכא לא אתי בדיה צריך מברכה עליו זמן תניינות. אמר רבי תנחום בר יודן צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה.

אבודרהם הל' ברכות השער הראשון ד"ה כתב בעל מנהגות
גרסינן התם א"ר זריקה ר' זירא בעי האי דנסיב תרמוסא ומברך עליה ונפל מידיה מהו לברוכי עליה זמן תניינות. פירוש, היו תרמוסין לפניו ונטל אחת מהן ובירך עליה ונפלה מידו ומבעיא ליה אם צריך לברך פעם שנייה על האחרים, ומקשי ומה בינו לבין אמת המים. ומתוך: אמרין, תמן לכך כוין דעתו מתחלה ברם הכא לא לכך כוין דעתו מתחלה. וכתב הראב"ד נראה לי דהאי בעיא לקולא, דלא עדיף מכוס ביד כל אחד ואחד שכולם שותים בברכתו של מברך, ותו אמרין כולא נבגא דברכתא היא אלמא דכל דמנח קמיה חיילה ברכה עלויה, ע"כ.

הסבר הסוגיה

¹ ביאור הירושלמי בדברי הראשונים.

רבי זריקן אמר רבי זעורא בעי אהן דנסב תורמוסא ומברך עליו ונפל מיניה מהו מברכה עליו זמן תניינות. [ירושלמי פ"ו ה"א]

בירושלמי נאמר שהאוחז פרי בידו ומברך עליו ונפל הפרי מידו ונמאס, חייב לחזור ולברך כשלוקח פרי אחר. לא ברור מדברי הירושלמי אם בזמן הברכה היו לפניו פירות נוספים, וכן לא ברור אם הוא התכוון לאכול פירות נוספים או שדעתו היתה לאכול את הפרי הזה בלבד. בשאלות אלו נחלקו הראשונים. הרא"ש [סי' כ] לומד מהירושלמי: "שאם היו פירות לפניו ודעתו לאכלם ונטל אחד מהם וברך עליו ונפל מידו ונאבד צריך ברכה אחרת על הפירות שיאכל", משמע מדבריו שצריך ברכה אחרת אפילו כשדעתו היתה בפירוש לאכול את כל הפירות שלפניו². תלמידי רבינו יונה [כז: ד"ה ובירושלמי] לומדים מהירושלמי "שמי שברך על הדבר ונפל מידו ואינו מוצאו צריך לחזור ולברך כשחוזר ואוכל מאותו המין", ומדייק ה"ט"ז [סי' רו סק"ח, ועיין ביאור הלכה (שם סע' ו ד"ה רק) שהמאמר מרדכי הכריח כנגד הבנת ה"ט"ז] מהלשון "חוזר ואוכל", שהוא צריך לחזור ולברך רק כשלא התכוון לאכול פירות נוספים, אך אם דעתו היתה לאכול פירות נוספים אינו צריך לחזור ולברך. אבודרהם [הל' ברכות השער הראשון ד"ה כתב בעל המנהגות] מביא בשם הראב"ד שאם היו לפניו פירות נוספים אינו צריך לברך, ומשמע מדבריו שאין צריך לברך אף כשלא התכוון לאוכלם. הגהות מיימוניות [פ"ד אות ז] מביא בשם רבינו תם שאם בירך על כוס והמשקה נשפך אינו צריך לברך על כוס אחרת [הבית יוסף [סי' רו סע' ה ד"ה וכתב] מסביר שלדעתו הירושלמי לא הכריע בדין זה, ואנו פוסקים בספק ברכות לקולא]³.

רבינו תם סובר שהברכה היא ברכה כללית על מעשה האכילה ואינה ברכה על פרי מסוים, ולכן אם אינו מפסיק בין הברכה לאכילה יוצא ידי חובה בין בפרי שלפניו בין בפרי שאינו לפניו, בין כשדעתו היתה עליו ובין כשלא היתה דעתו עליו. הראב"ד חולק על רבינו תם, ולדעתו הברכה אינה ברכה כללית על מעשה אכילה אלא על פירות מסוימים בלבד. לדעתו הברכה חלה על כל הפירות שלפניו אפילו לא התכוון לאוכלם. תלמידי רבינו יונה מצמצמים את חלות הברכה ולדעתם הברכה חלה על הפירות שהתכוון לאכול בלבד, אם אחד מפירות אלו קיים - אינו צריך לחזור ולברך, ואם אינם קיימים - צריך לחזור ולברך. הרא"ש מוסיף ומצמצם את חלות הברכה, ולדעתו הברכה חלה על הפרי שבידו בלבד, שאר הפירות נפטרים מברכה אגב הפרי שבידו, אך אם הפרי שבידו

² המעדני יום טוב [אות מ] סובר שהבנה זו אינה אפשרית, שהרי באמת המים אינו חוזר ומברך, וכוונת הרא"ש שדעתו לאכול פרי אחד מהם ואותו נטל בידו [לא זכיתי להבין את קושייתו מאמת המים, שהרי שם כוונתו שהברכה תחול על המים שיגיעו, ואילו כאן אף שדעתו לאכול פירות נוספים כוונתו שהברכה תחול על הפרי שבידו]. הוא מדייק דבריו מהטור [סי' רן] שכותב שנוטל הפרי לאוכלו ואינו מתייחס לשאר הפירות. מהבית יוסף [סי' רו סע' ה סוד"ה וכתב] מוכח שאינו מסכים עם המעדני יום טוב בהבנת הרא"ש [ועיין ביאור הלכה סי' רו סע' ו ד"ה רק].

³ הבית יוסף [סי' רו סע' ה ד"ה וכתב] מעלה אפשרות ששיטת רבינו תם זהה לשיטת הראב"ד, ודברי רבינו תם הם רק כשדעתו בשעת הברכה היתה לשותת כוס נוספת.

אבד, אין לברכה על מה לחול, וצריך לחזור ולברך אפילו על הפירות שהתכוון בשעת הברכה לאוכלם.⁴

סיכום

הירושלמי אומר שהמברך על פרי ונפל מידו צריך לחזור ולברך, ונחלקו הראשונים בהסבר הדין. מהרא"ש משמע שצריך לחזור ולברך אף כשהתכוון בפירוש לאכול פירות נוספים. מתלמידי רבינו יונה משמע שאם התכוון בפירוש על פירות נוספים אינו צריך לחזור ולברך. מהראב"ד משמע שאם היו לפניו פירות נוספים אינו צריך לחזור ולברך אף כשלא התכוון לאוכלם. מרבינו תם משמע שדין זה אינו מסקנת הירושלמי, ולהלכה יכול תמיד למצוא פרי אחר ולאוכלו ללא ברכה נוספת.

הלכה

השו"ע [סי' רו סע' ו] פוסק שאם נטל בידו פרי לאוכלו ונפל מידו ואבד, צריך לחזור ולברך על פרי אחר, והרמ"א כותב שאם היתה דעתו לאוכלם אינו חוזר ומברך. הביאור הלכה נד"ה רק] כותב שדעת השולחן ערוך אינה כרמ"א ולשיטתו יש לברך אפילו היה בדעתו לאכול את כל הפירות.⁵ המשנה ברורה [סקכ"ו] מביא שיש פוסקים שאם היו הפירות לפניו בשעת הברכה אינו חוזר ומברך אף שלא היתה דעתו בפירוש לאוכלם, וספק ברכות להקל כדעה זו.

⁴ מכאן מוכח שהרא"ש חולק על שיטת הרשב"א שלמדנו לעיל [עמ' 145-146], שיש חילוק בין הוצאה "דרך כוונה" להוצאה "דרך גררה", ובהוצאה "דרך כוונה" נחשב כאילו בירך על שני המינים, ולכן אף אם בירך על אתרוג הוא מוציא ידי חובה את הזית. הרא"ש אינו מקבל הבחנה זו, ולדעתו אף אם התכוון לשני המינים הברכה חלה על המין הראשון והשני נפטר דרך גררה. כנראה שלדעתו אכילת המין הראשון מהווה הפסק בין הברכה לבין המין השני, ולכן לעולם הוא יוצא אגב גררה של המין הראשון.

⁵ יש לשים לב לכך שהשו"ע פוסק כרא"ש שכוונה מפורשת לאכול פרי נוסף אינה כברכה על הפרי הנוסף, והרמ"א פוסק שכן. בסימן ריא סעיף ה הרמ"א פוסק בפירוש כרשב"א שברכה על פרי שאינו חשוב פוטר פרי חשוב רק כשדעתו עליו בזמן הברכה והשו"ע משמיט דין זה.